

Azkenik, aukera ona dut hauxe Elgoibarko herriari, herriko agintariei eta alkate jaunari eskerrak emateko, euskeraren alde agertzen duten gogo biziarengatik. Eta euskera lantzen hainbeste lan egin zuen herriko seme baten ohoretan gorazarre eta oroigarri eder hau antolatu dutelako.

## URRUZUNOREN AROA

### *A. Arrue jaunaren hitzak*

Agintari agurgarriak. Euskaltzain eta laguntzalle anaiak. Jaun-andreak. Jaungoikoak egun on dizuela guzioi.

Jaialdi auek euskal-idazle ospetsu bat, elgoibartar Pedro Migel Urruzuno, gogoratzearren antolatuak dira noski. Zorionak eta eskerrak, apalki, Euskaltzaindiaren izenean, jaialdi auen antolaketan esku-artu dezuten elgoibartar guzioi. Egia esan, merezi baitzuan oroimen au Urruzunok. Alde batetik, zuen erritarra zalako, eta bestetik, zuen euskaltzaletasuna berak ongi ordeztu zualako. Egia osoa baitda erdal-idazle batek eskribatu zuana: "Los pueblos estiman a los hombres, no por lo que han sido, sino más bien por lo que han representado".

Nere itzalditxoaren gaia, Urruzuno bizi izan zan aroa, garaia, denbora, izango da.

Badu gai onek iñolaz ere ajola. Gizakume bati, bera bizitzen dan aroak eskuarkiro itzal aundia ematen baitdio. Ta idazlea bada, berriz, are aundiagoa. Esan izan oi da, ta arrazoiarekin gañera, idazle batek, nai badu ta berdin nai ez badu, inguruko aidearen eta giroaren mendean eskribatu bear izaten duala.

Guziok dakizuten bezala, Pedro Migel Urruzuno milla zortzireun eta berrogeita laugarren urtean jaio ta milla bederatzireun eta ogeita irugarrenean il zan.

Beraz emeretzigarren mendeko erdialdean etorri zan mundura. Ta mundua, edota beintzat Europa, politika saillean, artean Frantziako Erreboluzioaren ideiak sortutako burruken eta eztabaida-pean arkitzen zan.

Ez degu gaur betarik arlo au sakonki aztertzeko. Gañera gai labaña baitda. Dana dala, aro artan iru egintza nagusiek izan zituen eragipen ajolatsuenak Euskalerrian: Españaiko lenengo Errepublika, karlisten bigarren gerra ta gerra arek Euskalerritari ekarri zizkan ondoren gaiztoak. Lenengo bi egintza oriek eta orobat Vaticanoko lendarbiziko Kontzilioa ere saiesturik, mintza gaitezen zertzobait karlisten bigarren gerrako ondoren gaizto aiezaz.

Milla zortzireun eta irurogeita amaseigarren urteko lege batez, Gipuzkoako, Bizkaiako ta Arabako Fueroak indargabeta utzi zizkiguten. Españaiko agintarien erabaki onek naigabe aundi-sakona sortu zigun euskaldun guzioi. Are geiago: andik urte batzuetara ere izan genituen gipuzkoarrok gai ontan atsekabe bat baño geiago. Nik gaur bat bakarra gogoratuko dizuet: Donostian milla zortzireun eta larogeita amairugarren abuztuan izan zan gertakuntza itun bat.

Gau batez, Donostiako Bulebarrean, bertako musika-taldeari, beste egokiera askotan bezala, jendeak "Gernikako Arbola" jo zezala eskatu zion, baña musika-taldeak, iñolaz ere agintarien esanen bat beteaz, eskariari uko egin zion. Orduan donostiarrak, Iparragirrerren eresi illezkorra kantatuaz eta ¡Gora Fueroak! deadar egiñaz, ibilkunde bat antolatu zuten, baña Avenidara eldu ziranean, Guardiak tiroka jendea sakanatu zuten. Iru donostiar an il ziran eta zauritu, berriz, ogeita amar-bat gutxienaz.

Ez dakit ezagutzen dezuten gertakuntza negargarri onekin zertzobait zer-ikusi duan kontutxo irritsu-samar bat.

Gertakuntza ura izan zan egun artan, Toulouse Lautrec pintatzalle prantzes ospetsua Donostiara etorria zan. Beste emengo pintatzalle ezagun batek, Regoyos-ek, ekarri zuan onera, eta biak elkarrekin Españian barrena ibillaldi bat egiteko asmoetan ziran. Baña Guardiak gauean Toulouse Lautrec atzitu ta luto egin zuten. Arista aundia izan arren, Toulouse Lautrec gizon erdi-el-barri ta ñaño bat baitzan, eta nonbait Guardiak ikusi zuten bezain laister, begitan artu zuten. Dana dala, ta Regoyos-en lagun batzuei eskerrak, bereala askatu zuten, baña urrengo goizean bertan pintatzalle prantzes a itzuli zan ostera Parisa esanaz noski: “Je m'en fiche de votre España negra”.

Euskal -literatura saillari dagozten aro ontako egintzarik nabarmenetako bat, euskaltzaleen artean orduan sortu zan bereizkuntza da noski. Bai, euskera garbi-zaleen eta euskera errikoia-aren aldekoen arteko oraindik ere irauten duan bereizkuntza.

Baña bereizkuntza ura sortu baño len, emen, Gipuzkoan, izan zan denbora artan euskaltzale ta idazle bat euskeraren alde egoki jokatu ta lan egin zuana: Jose Manterola, “Cancionero Vasco” deritzaien liburuen egillea ta “Euskalerrria” aldizkariaren sortzallea.

Naiz olerkari goienekoa ez izan arren, Iparragirrek ere aro ontan izan zuan zertxobait eragipen. Orixe-k dio: Karlsten guduak ere Fueronganako maitea irazeki zigun, eta literaturan ixuri aundik utzi ezpazun ere, Iparragirre tarte ortatik atera zan”.

Ezin utziko degu bidenabar bederik aitatu gabe ere Martzelino Soroa, euskal-teatroaren sortzallea ta “Azak eta Naste” idaz-lan-sorten egille aditua. Soroa ere guipuzkoarra zan —donostiarra— eta Urruzunoren adiñetsukoa. Ta, benturaz, elkar ezagutuko zuten noski. Dana dala, usmatzen da beintzat bazuetan beren ipui errikoietan alako elkarren zantzu apur bat.

Baña laga ditzagun alde batera euskera garbi-zaleen eta euskera errikoia-aren aldekoen arteko eztabaidak. Bai, esan be-

zala, oraindik ere, gutxi edo geiago, irauten baitdute eztabaida oriek, eta, beragatik, gai au ere labaña da ta gañera gorroto-garria, ta ez genduke iñor mindu nai. Ez mindu ta ez losen-txatu, jakiña.

Aldi ontan sortu zan Euskaltzaindia, zeatzki milla bedera-tzireun eta emezortzigarren urtean, eta bere lenengo lendakaria Resurreccion Maria Azkue izan zan.

“Diccionario Vasco-español-francés” ospetsuaren egillea aitatu degun ezker, ezin geldituko gera esan gabe berak sortu zituan “Euskalzale” ta “Ibaizabal” aldizkarietan Urruzunok lan ugari-samar argitaratu zituala.

Españaiko beste lurralde batzuetan ere sasoi ontan beren izkuntza berezien literaturak berpiztu ziran. Cataluñan berpiz-kunde ari lenengo bultzakada Joakin Rubió-k eman zion, eta beraren lanari jarraitu zioten idazle ezagunenen artean Verdaguer, Maragall eta Guimerá arkitzen dira. Galician, berriz, lanketa artan bertan geiena alegindu ziran idazleak Rosalía de Castro, Curros Enríquez eta Lamas Carvajal izan ziran.

Auek dira laburki Urruzunoren aroko bai politikako bai literaturako egintza arduratsuenak. Baña, nola eragin zuten egintza auek Urruzunoz?

Donostian joan zan azaroan Euskaltzaindiak egin zuan batzarrean Pierre Lafitte-k irakurri zigun txosten ernagarri batean esaten da, ipuiak bost motetakoak izaten dirala: paganoak, giristinoak, ixtoriokoak, amets-hutsezkoak eta irri-solasak.

Ongi. Urruzunoren ipuiak geientsuenak irri-solasak dira. Baña baditu bestelako batzuek ere. Onela, bere “Gabon gau bateko oroipenak” ixtoriokoa da. Gaia, karlisten lenengo gerra du, ta bukaeran gerra mota guzien etsai garbi bat bezala agertzen zaigu Urruzuno. Bere azken-errenkadetan onela dio: “Gloria zeruan Jaungoikoari eta pakea lurrean gizonai. Iguzu arren pake ori; pake egiazkoa; pakean eta alkar maitatzen bizi, eta pakean eta zure amorean il gaitezen...”

Euskaldun fededun-eredu ta apaiz onbidetsu bat izan zan Urruzuno, ta, jakiña, ipui giristinoak ere baditu. "Mariatxoren loreak" deritzana, adibidez. Ipui ontan Ermita batei buruz dio: "Sortu zan reboluzioa. Euskalerrian ere izan ziran baliente batzuek eta Ermitatxoak ere izan zituan bere etsaiak. Tellatu ta ate berria egin bear zitzaizkiolako aitzakiarekin, zaarrak kendu ta berririk egin ez, gelditu zian lau paretiak, eta andik laister sasia ta larra".

Orobat, amets-hutsezkoak ere utzi zizkigun Urruzunok. "Euskalerritik zerura" deritzana, esate baterako.

Ordea, ta esan bezala, bere ipui geientsuenak azkeneko motakoak, irri-solasak dira. Ipui orien artean asko ijitoei buruzkoak dira. Bere denboran Elgoibarren eta Elgoibar inguruan nonbait ijito ugari-samar biltzen ziran. Egia esan, antziñan ere ijitoak Elgoibarko erria gogoko izan bear zuten. Milla seireun eta amazpigarren urtean Gipuzkoako agintari ta aldunak Zestoa-ko urian egin zuten Batzar Nagusi batean, ain zuzen ere Elgoibarren ijitoak egindako gaiztakerietaz mintzatu ziran.

Gaur dan egunean, ez Elgoibarren bakarrik, Gipuzkoan eta berdin Euskalerrri osoan, ijitoak gutxitu egin dirala dirudi. Esan nai degu, alegia, berenez ijitoak diranak, arrazaz eta odolez ijitoak diranak. Bestelakoak, au da, gizakume diruzale ajolakabeak, egia esan, gure uste apala da, gutxitu ezezik ugaritu egin zaizkigula. Baña... goazen arira.

Esan bezala, Urruzunoren ipui askoren gaia ijitoen biziera da. Ipui orietan garbi ikusten dana da, gañera, bera ijitoekin oso ondo etortzen zala. Ain biotz on-aundia zuan nonbait. Eta ori gañera berak ere gutxi gora-beera ijitoei buruz guk bezalatsuko iritzia zualarik. Entzun bestela bere bertso auek:

Mundu onetan  
Nai badezu bizi,  
Ijitoai beti  
Geldi-geldi utzi.

Mingarria da Urruzunok, ijitoekin ainbeste artu-eman izan zituan euskaltzale argi arek, ijitoen mintzaira bereziko euskaltzale iztegitxo bat ez eratzea. Orrelako iztegitxo bat, alabaña, euskaltzale guzientzako onurako-izango litzake. Ta Urruzunok, baldin bururatu izan balitzaio, gertuko zigun gai ontaz ziur asko lantxo egokien bat.

Gaiñontzean, eta esate baterako, jan-edan-gaiak ere erabilli zituan Urruzunok bere idaz-lanetan, batez ere olerkietan. Ta bere "Ardoaren Bentajak" deritzana, iñoiz euskeraz ardoari buruz idatzi diran goieneko bertsoen mallan arkitzen da. Are geiago: Chile-ko gaurko poeta ospetsu Nicanor Parra-k bere "Coplas del Vino" olerkian, Urruzunok len aitaturako berean dakartzkien burutapen antz-antzekoak erabiltzen ditu. Urruzunok dio adibidez: "Ardoak egiten gaitu danok *ana*", ta Nicanor Parra-k berriz: "...el vino *hermana* los corazones".

Itz bi Urruzunoren idaztankerari ta umoreari buruz, saill auek ere beraren aroarekin zer-ikusi zerbait badute-ta.

Esan degu, alegia, Urruzunoren garaian euskaltzale batzuek izkuntza garbizaleak zirala ta beste batzuek, berriz, izkuntza errikoia aldekoak, eta ain zuzen ere bereizkuntza au garai artan sortu zala.

Urruzuno bigarren euskaltzale-taldeko ortakoa izan zan. Bateon batek izan lezake apika arlo ontan iritzi berekikoa. Baña ala ere ziur gaude euskaltzale benetakoak aitortuko dutela noski gutxienaz, alegia, Urruzunok merezi duala beintzat euskaldun guzian begiramen osoa euskera errikoiaz ain jator-ki bere idaz-lanetan baliatu zalako. Ez degu aztu bear, gañera, iñolaz ere izkuntza guzietan izketa jatorraren iturri bakarra beti erria izaten dala.

Umoredun bezala ere Urruzuno errikoia izan zan. Len ere bein edo bein esan izan oi degu, eztakigula zergatik baña, euskaldunak, geientsuenak umoredunak izan arren, idazten dutenean askotan, damurik, umorea edo *unorea* —Ernio-inguruko errietako zarrak esaten duten bezala— albora uzten dutela.



Bestalde, esan genezake oker aundirik gabe, gaur dan egunean munduan umorea, edota beñepein umore alai, gain-beera dijoala. Norbaitek esan du, ta ederki gañera, erri aberats eta aurreratuak ez dutela askotan beeragokoak baño aurpegi argi goa izaten.

Dana dala, iritzemalle batek egoki zionez, Urruzuno gizon arraia ta alai izan zan, eta umoredun bezala, berriz, gure us-tez beintzat, gain-gaiñekoa. Euskalerrian beñepein idazle gutxi, oso gutxi ere, izan baitditugu berak bezalako umore erri-koi, alai ta landugabeko arin-xaloe erabili dutenak.

Beste gai batzuek ere Urruzunori buruzkoak gogoz joko genituke. Alegia, nola milla bederatzireun eta emeretzigarren urtean Euskaltzaindiko urgazle egin zuten; nola bere garai artako euskaldun jator asko bezala zarronzalea izan zan; nola jende guziekin, goikoekin eta beekoekin, gizasemeekin eta emakumeekin, zaarrakin eta gazteekin, eta baita ijitokoekin eta mojakin ere zein ongi konpontzen zan, eta abar eta abar. Baña ordua aurrera dijoakigu ta bukatzera goaz.

Zorionak eta eskerrak, berriro diot, apalki, baña biotz osoz, Euskaltzaindiaren izenean, jai-aldi auen antolaketan esku-artu dezuten elgoibartar guzoi. Zuen erritar Pedro Migel Urruzuno orain berrogei ta amar urte il zan, baña ikusten degunez, oraindik ere bere oroimena zuen artean bizi da ta, baldin onela jarraitzen badezute, ez da sekulan ere ilko noski.

Ziur asko, une ontan, Don Pedro Migel zeruko zirrikitur-en batetik bere aurpegi alaiarekin irriparrez begira edukiko degu, bere erritarrak, zuek, elgoibartarrok, bizitza guzian bera ibilli zan euskeraren aldeko bidetik zabiltzatela ikusirik.

Baña ez zuek bakarrik, elgoibartar maiteok, euskaldun guziok ere beartuak gaude noski bide ortatik bertatik arretaz jarraitzera. Ordea, ori bai, guziok bat egiñik eta gaurko gure arteko eztabaidak eta bereizkuntzak osoro eta bein betiko bazterturik.

Euskera baita euskaldunon izkuntza berezia, euskaldu-

non kulturaren oñarririk nagusiena, euskaldunon altxorrik baliotsuena, ta gañera ta egiazki —zergatik ez esan?— euskaldunon Fueroen kutxa zaarraren giltza.

Agur, jaunak. Agur t'erdi. Ta gaizki esanak barkatu.

## URRUZUNO, IDAZLE

A. Zabala jaunaren hitzak

### *Idazle ugaria*

Idazle bat goratzearren bilduak gaude gaur emen. Ala ere, beste ezer baño len, gauza bat esa bearrean gera: idazle orrek, Urruzuno'k, etzuan bere libururik ikusi ta ezagutu. Bere libururik esan det. Eliz-liburu bat baño geiago euskeratu zuan: *Zeruco Arguiya edo ¡Ondo pentsatu! berriya*, Tolosa, 1885, ta *Meza Santua zer dan*, Durango, 1915. Bañan oiek itzulpenak dira; ez bere-bereak, beraz. Bertsotan *Igande escolaraco jarritaco cantac* ditu; auek, ordea, ez dute, uste dedanez, libururik osatzen, liburuxka bat, *folleto* bat baizik. Naiz-ta oso onak izan, itzulpen oiezaz ez degu ezer esango; ezta liburuxka orrezaz ere.

Danok dakiguna, Urruzuno'k garai artako aldizkari guzietara bialtzen ta zabaltzen zituan bere idazlanak, ta an da emen, ardi galduen gisa, gelditu ziran. Urruzuno'k etzuan bere lanik beste moduz ikusi. Aldizkari oien izenak: *Euskal-Erria*, *Euskaltzale*, *Ibaizabal*, *Baserritarra*, *Euskal-Esnalea*, *Argia*, *Jesusen Biotzaren Deya*.

Urruzuno'ren liburu guzrak, bera il ondoren agertu dira, aren ipui ta bertsoak andik eta emendik bilduta. Lenengo argitaratu zana: *Urruzuno'tar P. M'en ipuiak* deritzana, Iruña, 1930; ta beste guziak Auspoa Liburutegiak atera ditu: *Euska-*